

Két évtizede nem titkosak a térképek

Dr. Papp-Váry Árpád

DSc egyetemi magántanár, főiskolai tanár

Magyar Közlöny 1988. évi 41. számában jelent meg a 4/1988. (IX. 5.) HM rendelet, a térképészeti adatok a légi felvételek titokvédelméről. A rendelet meglepő módon és a korábbi gyakorlattól eltérően csak a hadsereg által készített térképek titokvédelméről szólt, a polgári szervek által készített (sztereografikus, EOTR) topográfiai térképeket meg sem említette. A rendelet szerint titkosak „a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei által használt koordináta hálózattal, vagy ezek őrvonalaival” ellátott térképek. Az adattárban, a térképtárban lévő, korábban 1988. január 1-e előtt titkossá minősített térképek minősítését a használatba vételkor kellett a rendelet előírásainak megfelelően meghagyni, vagy módosítani.

A rendelet egy dologban, a légifényképek minősítésénél követte a korábbi merev és értelmetlen titkossági szempontokat. E szerint „légijármű fedélzetéről készített álló, vagy mozgóképet tartalmazó filmet, videót, egyéb távérzékelt anyagot” a katonai szempontú kiértékeléséig, ahogy a rendelet mondja, a minősítés elvégzéséig titkosan kell kezelni. Ez az előírás a távérzékelés akkori szintje, és az egyre divatosabb sárkányrepülés mellett elég neveltséges volt.

A rendelet azt jelentette, hogy az Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal megrendelésére korábban készült titkos minősítésű polgári topográfiai térképek nyílttá minősíthetők. A HM Térképszolgálat és a MÉM OFTH megállapodása szerint ennek az volt a feltétele, hogy nyílt térképeket csak a gazdálkodó szervezetek kaphatták meg, közforgalomba nem kerülhettek. A térképeken fel kellett tüntetni a „nyilvántartás és elszámolás kötelezett” feliratot.

A korlátozás ellenére hazánk óriási lépést tett a nyílt térképhasználat, a nagyközönségnek készülő torzításmentes térképkiadás irányába. Azért jelentős ez a rendelet, mert annak megjelenésekor a szovjet térképek még titkosak voltak. A HM munkatársai felismerték az idők változását, a peresztrojka várható hatásait és hamarabb léptek, mint a Szovjetunió.

Majdnem egy hónappal később, csak 1988. szeptember 30-án tette közzé a TASSZ hír-

ügynökség a szovjet Geodéziai és Térképészeti Főhatóság (GUGK) vezetőjének, Viktor Romanovics Jascsenkonak a nyilatkozatát arról, hogy megszüntették a térképek titkosságát a Szovjetunióban. Jascsenko nyilatkozatában kijelentette, korábban a térképekről lehagyták a katonai objektumokat és sokszor „megváltoztatták a helyszíneket”. Nyilatkozata szerint, ennek kárvallottjai a turisták voltak (!).

A hazai térképészeti titkosítás rövid története

Az 1948. évi kommunista hatalomátvétel után a korábban kiadott és az ettől az időponttól kezdve készített topográfiai térképek titkosak lettek. A feszes nyilvántartású, esténként elzárandó titkos térképek a felszíni katonai objektumokat nem tartalmazták.

1964-ben máig ismeretlen okból, a Szovjetunió kezdeményezte a katonai és polgári használatú térképek szétválasztását és a nagyközönségnek készülő térképek torzítását. A polgári célú topográfiai térképek elvárásuk szerint nem tartalmazhatták a földrajzi koordinátákat, a háromszögelési pontokat és a műszaki adatokat. A legtöbb szocialista ország ennek a követelménynek úgy tett eleget, hogy a térképeket kicsit a korábbi kereten túlrajzolták, hogy azok ne élben csatlakozzanak, a koordinátákat és a műszaki adatokat lehagyták a térképekről. Magyarország volt az egyetlen szocialista ország, amelyik egy teljesen új vetületű, km hálózatos új térképsorozat, az Egységes Országos Térképrendszer (EOTR) kifejlesztésével tett eleget a szovjet előírásnak.

A Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Szolgálat az új térképeket is titkossá kívánta minősíteni. Több évi kemény vita után a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala elérte, hogy az EOTR térképek csak szolgálati használatúak legyenek [5/1973. (MÉM. É. 4.) MÉM számú utasítás], de a kezelési (nyilvántartási, tárolási, elszámolási, selejtezési) szabályok továbbra is közel azonosak maradtak a titkos minősítésű térképekével.

A szovjetek a katonai és a polgári topográfiai térképek szétválasztása mellett, a nagyközönségnek készülő térképeket csak torzított formában akarták kiadni. A Szovjetunióban ezt úgy érték el, hogy a Nagy Szovjet Világatlasz 1:2 500 000 méretarányú térképeit torzították, és elrendelték annak kötelező használatát az összes nagyközönségnek készülő térképnél. Ez a méretarány elfogadhatatlan volt a többi szocialista ország számára. Az NDK kezdte meg a tárgyalásokat a torzított alap méretarányának a megváltoztatására. Az oroszok ekkor 1:500 000 méretarányt javasoltak, de az NDK elérte, hogy az 1:200 000 méretarányú topográfiai térkép torzított változata legyen minden nyílt térkép alapja. Magyarország az NDK által elért utat kívánta követni. Radó Sándor politikai kapcsolatait felhasználva elérte, hogy az NDK, az általuk kidolgozott torzítási módszert szigorúan titkos anyagnak, diplomáciai úton átadja Magyarországnak. Hazánk az NDK módszer alapján, az 1:100 000 topográfiai térképek filmjeinek fotogrammetriai torzításával alakította ki az ún. nyílt térképek alapját.

Az 5/1973. (XI. 28.) MÉM rendelet csak a jövőben kötelező alapként használható nyílt országos, megyei és körzeti „alaptérképek” elkészítéséről szövelt.

„Nyílt” turistatérképek

A torzított 1:100 000 méretarányú topográfiai térkép alapján készített turistatérképeken a szög- és távolságtorzítás a kirándulókat kevésbé zavarta. Nagyon tiltakoztak viszont az egyben ábrázolható 1 000 km²-es nagyság ellen. A területkorlátozás miatt a nagyobb hegységek csak több térképen voltak bemutathatóak (Bakony, Zempléni-hegység). Az előírt nagyságot csak kismértékben túllépő hegységeknél a peremterületeket elhagyták a térképről (Bükk). Nagyon zavaró volt a csatlakozó térképek eltérő méretaránya. Esztétikailag kifogásolható volt a különböző nagyságú, alakú melléktérképek sorozata a lapszéleken. Ezeknek a melléktérképeknek az volt a feladatuk, hogy a térképre eső katonai területeket elfedjék. Végül a turisták nagyon elégedetlenek voltak a domborzat 20 méteres szintvonalakkal való bemutatásával.

A pontos turistatérképek kialakítása

A rendszerváltozás után kezdetben csak a régi torzított térképeket módosították. Az Aggteleki-hegység térképén tartalommal töltötték ki a ha-

táron túli, korábban csak üresként (fehéren) ábrázolt területeket. A Kőszegi-hegység nyugati szélét kiegészítették, hogy a határon fekvő, korábban levágott Irottkő körüli rész is rajta legyen a térképen. A területi korlát miatt a levágott szélű térképek területét megnövelték. A levágott szélű 1:60 000 méretarányú térképből 1:40 000 méretarányú térkép lett. A szabálytalanul elhelyezett, különböző nagyságú melléktérképeket eltüntették (Cserhát, Bakony dél), a csatlakozó térképek eltérő méretarányát megszüntették (Zempléni-hegység északi és déli rész).

A következő nagy lépés volt a torzított alapú térképek helyett, pontos topográfiai térképek alapján új térképek készítése. Végül utolsó fázisként a domborzat 20 méteres szintvonalú rajzát a turisták kérésére 10 méteresre cserélték.

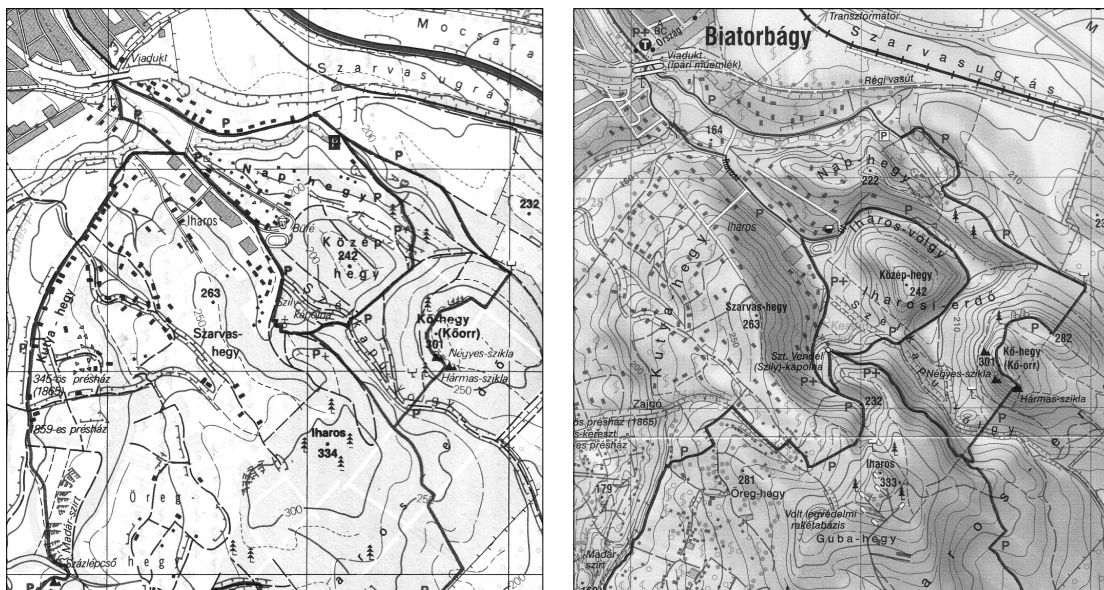
Katonai objektumok a mai turistatérképeken

A rendszerváltás előtti térképkészítési előírások a hivatalos (titkos, szolgálati használatú) térképeken is tiltották a katonai létesítmények ábrázolását. A felszín feletti katonai épületeket el kellett hagyni a térképről és a területet erdőként, rétként vagy szántóként kellett ábrázolni. A turistatérképekre vonatkozó szigorúbb előírásokban erre ki sem kellett térni, mert ha titkos térkép nem ábrázolt objektumot, akkor nem is lehetett onnan átvenni. A katonai objektumok viszont nem mindig rejtett, kevésbé ismert területen fordultak elő, hanem jól látható helyeken. Ezért a turistatérképek kivágatát úgy kellett kijelölni, hogy például a Hajmáskér melletti katonai gyakorlóterületet ne kelljen ábrázolni. Pedig a Budapestről autóval Veszprémbe utazók Hajmáskér után percekig haladtak az ország legnagyobb lőtere mellett.

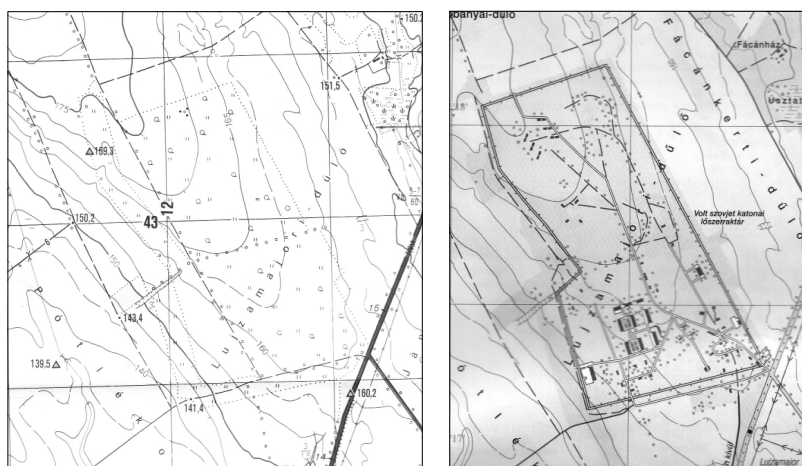
Napjainkban a turistatérképek éves helyesbítései során boldogan tüntetik fel az azóta gyakran már elhagyott laktanyákat, lőtereket, repülőtereket stb.

Az alábbiakban néhány példát ismertetünk.

Biatorbágytól délre az Iharos hegyen volt a honvédség légvédelmi rakétabázisa. Az 1:10 000 méretarányú EOTR térkép (65-314) út nélküli erdőterületként (Iharos erdő) mutatta a területet. A Budai-hegység különböző feldolgozású turistatérképein (1957, 1983, 2003) is átjárhatatlan erdő volt ezen a területen. A rendszerváltás után átdolgozott, a domborzatot 10 méteres szintvonalakkal mutató térképen (2008) megjelentek az egykori rakétabázis útjai és épületei (1. ábra).

1. ábra Az Iharos-hegy az 1957-ben kiadott turistatérképen, és a 2008. évi átdolgozás után

2. ábra A Velencei-hegység részlete a korábbi és a 2003. évi turistatérképen

A Budai-hegységnél maradv a Budaörsről Budakeszire vezető út elején, az út nyugati oldalán hatalmas gyártelep (fegyvergyár), a keleti oldalon lőtér került el. Az 1:10 000 méretarányú EOTR szelvényen (65-321) és a turistatérképeken ezen a területen erdő volt. A 2003. évi turistatérképen néhány épületet, a gyárba vezető vasút vonalát és a területet körülzáró kerítést már ábrázolták. A mai turistatérképek a gyártelep összes házát szemléltetik.

A Velencei-hegység Lovasberénytől nyugatra fekvő területén nagy kiterjedésű, erdőbe rejtett,

falakkal körülvett szovjet lőszerraktár volt. A 2005. évi turistatérképen jól látható a hatalmas katonai objektum (2. ábra).

A Kőszegi-hegység előterében Lukásháza és Pusztacsó települések közötti Csói-erdőben szintén hatalmas lőszerraktár búj meg. Az 1:25 000 méretarányú térkép (1984) csak az erdőfelületet ábrázolta. Az 1998. évi 1:10 000 EOTR térkép részletesen, de megírás nélkül, az oda vezető úttal ábrázolta a

katonai objektumot. A Kőszegi-hegység turista-térképének 2009. évi kiadásán tűnt fel először ez a létesítmény, volt lőszerraktár megírással (3. ábra).

Pusztacsótól délre, Gencsapátitól keletre nagy laktanya áll a repülőter mellett. A laktanyát és a repülőteret az 1:25 000 méretarányú titkos térkép sem ábrázolta. Az 1994. évi Kőszegi-hegység turista-térkép a repülőteret már ábrázolta, a hozzá tartozó laktanyaterület még üres maradt. A Kőszegi-hegység 2009. évi kiadása a laktanyát is ábrázolja, volt laktanya megjelöléssel.

A Pilis, Visegrádi-hegység térképén a Szentendre Pilismarót közötti út mentén, közelében óriási gyakorlótér és zárt honvédségi terület van. Az EOTR térképen (75-342) és a korábbi turistatérképeken ezeknek semmi nyoma.

Az 1973. után készült turistatérképeken a villanyvezetéseket és a nem személyforgalmú vasútvonalakat sem lehetett ábrázolni. A Börzsönyi Nagy Hideg hegyen, a turistaházakhoz vezető villanyvezeték nem ábrázolták, de a vezetéknek helyet adó nyíladeköt igen. A töltés, bevágás jelölését nem tiltotta az előírás, így a nem ábrázolt vasútvonal futását itt-ott kirajzolták a tereptárgyak, a töltések és bevágások rajzai például a Balaton térképén jól mutatják a ma már felszedett Fűzfőgyártelepre vezető vasút vonalvezetését.

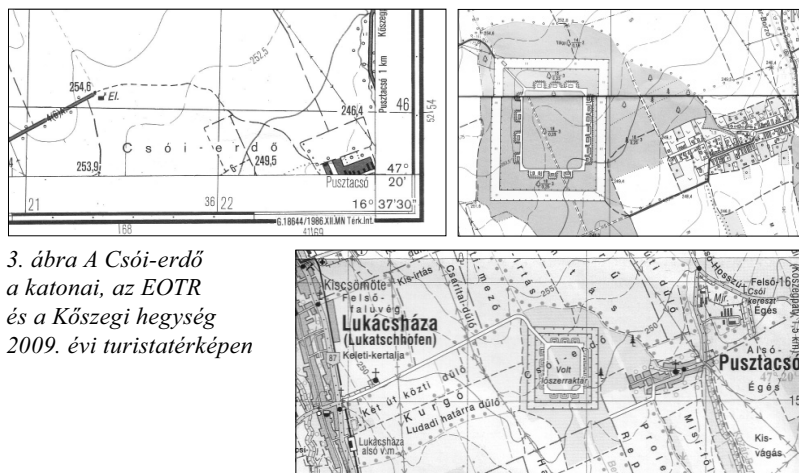
A térképtitkosság a jövőben

Az egyre pontosabb és mindenki által elérhető úrfelvételek, a terepi térképkészítést lehetővé tevő GPS mérések teljesen feleslegessé tették a felszínen látható létesítmények, a földrajzi fókhalózat futásának titkosítását, vagy a térképrajz torzítását. Nyilván vannak olyan nemzetvédelmi célú adatok, amelyekre nagyon kell ügyelnünk, és titkosan kezelünk. A földfelszín ábrázolása nem tartozik, nem tartozhat ezek közé. Bízunk benne, hogy a térképek titkosítása és a térképhasználat kultúráját tönkretevévő hatása sose térhet vissza.

Two Decades of Open Topographic Maps in Hungary Papp-Váry, Á.

Summary

Following the communist takeover after World War II topographic maps became secret in the so-called socialist countries. The Hungarian Ministry of Defence, in his decree of 5th September 1988, declared that only military topographic

3. ábra A Csói-erdő a katonai, az EOTR és a Kőszegi hegység 2009. évi turistatérképén

maps would continue to be classified as secret in the future, while the so-called civilian topographic maps would be open. Barely a month later the Soviet Union announced that topographic maps would be free and maps for the general public would be published without distortion.

In 1964, during the time of map secrecy, the Soviet Union proposed the total separation of military and civilian topographic map production and use. Most socialist countries met this demand by omitting graticules and triangulation points, and by overdrawing the map face beyond the original neat lines of graticules in the civilian topographic maps. Hungary has developed a new civilian map system with a completely new projection and with a kilometre-grid replacing graticules. The Soviet Union demanded that maps published for the general public should be distorted. For this reason the new „open” country, regional and hiking maps were based on distorted topographic maps. The films of the halved topographic maps in the scale of 1:100 000 have been assembled through image transformation.

After the political changeover earlier distorted maps have been revised on the basis of military and civilian topographic maps. In communist times even a secret topographic map did not show military objects (barracks, airports, shooting grounds, rocket-base), instead they presented forests, meadows, ploughlands on these sites. The new undistorted hiking maps display both active and deserted military objects on the basis of remotely sensed images, e.g. Google photos.